

bok recensioner

Om kvinnomisshandel

MARGARETA HYDÉN

Kvinnomisshandel inom äktenskapet/ Mellan det omöjliga och det möjliga

Liber utbildning 1995.

Varje år misshandlas tusentals kvinnor i Sverige. Vid en tredjedel av alla mord eller dödsfall efter misshandel är offren kvinnor och förövarna kända av offren. Kvinnomisshandel är djupt mänskligt förnedrande och brottsligt.

Margareta Hydén har utifrån sin avhandling "Woman battering as a material act - the construction of a marriage" utgivit en bok i ämnet kvinnomisshandel. Undertiteln på boken är "Mellan det omöjliga och det möjliga". Med detta menar författaren att våld är en tvivelaktig äktenskaplig handling, dvs den leder inte omedelbart och tveklöst till skilsmässa. Författaren har intervjuat 20 par där kvinnan anmält mannen för misshandel till polis eller sociala myndigheter. 143 intervjuer har genomförts under två års tid, 30 med män och 59 med kvinnor, 54 med paret gemensamt. Syftet var att förstå misshandeln såväl ur kvinnans som mannens synvinkel. Boken är bl a skriven för personal i människovårdande yrken som möter misshandlade kvinnor i sitt arbete.

Boken är indelad i åtta kapitel och inleds med en historisk tillbakablick där en beskrivning ges av hur kvinnomisshandel blivit ett begrepp. I det andra kapitlet utvecklas ett resonemang om det moderna svenska äktenskapet som är den scen där våldet utspelar sig. Kapitel tre heter "Lyssnande som samtal" varefter följer tre kapitel som beskriver våldets förhistoria, själva våldsak-

ten och efterspelet. I det sjunde avsnittet berättas om vad hon tror är rimligt att göra för misshandlade kvinnor och misshandlande män inom ramen för den offentliga sektorn.

Hydén vill utveckla ett tredje perspektiv i synen på kvinnomisshandel utöver det feministiska och individualpsykologiska, nämligen att våldshandlingen blivit till genom en social process. Hon polemiserar mot Eva Lundgrens normaliseringsprocess och menar att få kvinnor i dagens Sverige uppfattar fysiskt våld i en relation som normalt. Tvärtom tycker hon sig ha sett hur de flesta kvinnor i ett misshandelsförhållande har olika strategier för att få slut på våldet. Hon menar att kvinnans upplevelse av att vara hjälplös inträder när hon möter omgivningens reaktioner som ofta är otydliga och saknar styrka och beslutsamhet. En social process är ett samhälleligt fenomen som berör enskilda personer, men som också har en betydelse som går utöver det privata. En social process är föränderlig menar författaren och lyfter fram frågorna om skuld och ansvar, liksom om fara och skydd för kvinnan. Risken med att införa ytterligare ett perspektiv är att det enbart leder till akademiskt käbbel som inte medför några förändringar för de utsatta kvinnorna. Tvärtom kan det göra att dimridåer läggs över den verklighet som kvinnorna lever under och att mötet med den enskilda kvinnan återigen blir otydligt och vagt.

Boken har trots detta en del poänger där jag särskilt vill framhålla författarens syn på s k samarbetssamtal för att få umgänget med eventuella barn att fungera efter en separation. Hydén tar avstånd från dessa och föreslår i stället enskilda samtal där den egna rollen som mor respektive far lyfts fram. Detta borde familjerätts-sekreterarna inom socialtjänsten anamma i den mån de inte redan gjort det. Hon framhåller också att några neutrala familjeterapier inte finns eftersom frågan om makt hittills har utgjort en blind fläck på den familjeterapeutiska kartan. I avsnittet "Lyssnande som samtal" utgår Hydén från Sören Kirkegaards ofta citerade rader om förhållandet mellan hjälparen och den hjälpsökande, viktiga för alla som går in i det svåra arbetet med misshandlade kvinnor att ha i åtanke.

Stora och viktiga områden för förståelse av fenomenet kvinnomisshandel är utelämnade i denna bok. Jag tänker framför allt på kvinnopsykologins banbrytande inträde med Jean Baker Miller i spetsen. Inte många

ord nämns om sexualitetens betydelse mer än att ett vanligt inslag i det gräl som författaren menar vanligtvis föregår misshandeln bl a innehåller sex.

Sist och slutligen saknar jag dimensionen kvinnoperspektiv. Hur kan en avhandling och en bok skrivas i ämnet utan att dessa grundläggande komponenter finns med? Inte underligt att den läggs åt sidan med ett frågetecken.

Ingrid Claesson

Etiska exempel

ERWIN BISCHOFBERGER,
ELISABETH DOMINIQUE,
KERSTIN HAGENFELDT

Medicinsk Etik - från teori till praktik

Stockholm: Bonniers 1995, 152 sidor.

Sedan mitten av 80-talet har sammanlagt ca 200 personer gått den 10-poängskurs i medicinsk etik som erbjudits vid Karolinska institutet. Under kursen har deltagarna också skrivit en uppsats och femton av dessa har nu publicerats i bokform.

En mångfald teman med anknytning till medicinsk etik diskuteras i boken. Genomgående diskuterar författarna - i första hand läkare, men också två arbetsterapeuter, en sjukgymnast och två sjuksköterskor - angelägna frågor. Bakgrund och etiska konflikter beskrivs också på ett övertygande sätt. Men själva analysen av de etiska konflikterna går i flera fall på tomgång.

Det är naturligtvis en angelägen uppgift att lära aktörer inom hälso- och sjukvården att i skrift analysera och diskutera medicinsk etiska frågor. Men olika krav bör rimligen ställas för att godkänna ett elevarbete och att publicera det. Endast fyra eller möjligen fem av dessa uppsatser är publicerbara.

Boken är lättläst och innehåller aktuella exempel från hälso- och sjukvården. Det finns därför risk att den kommer att användas som lärobok i medicinsk etik - något som knappast kan rekommenderas. Detta är inte menat som kritik av författarna, utan av redaktörerna.

Tore Nilsson

Viktigt bidrag till kunskaps-spridningen om flykting-barns traumatiska upple-velser

Barn Krig Psykoterapi

Rädda Barnen 1995

Rädda Barnens Mottagning för Barn i krig öppnade 1992 för att möta det stora behovet av utökad kunskap om och hjälp till barn och ungdomar med traumatiska krigs-upplevelser. Ett av mottagningens mål har varit att utveckla metoder och behandlings-modeller i arbete med flyktingbarn. I boken *Barn Krig Psykoterapi* har fem psyko-terapeuter vid mottagningen dokumenterat sina erfarenheter av behandlingsarbete med svårt traumatiserade barn och ungdomar. Boken vänder sig främst till psykotera-peuter, men har mycket att ge alla som ar-betar med traumatiserade barn.

Behandlingsarbetet har bedrivits utifrån en psykoanalytiskt orienterad individual- och familjeterapeutisk referensram. Boken inne-håller många konkreta fallbeskrivningar. Några av dessa illustreras av teckningar och målningar. Vissa teoretiska avsnitt är en aning svårtillgängliga. Som helhet är boken, emellertid, en rik källa att ösa ur för den som söker kunskap om behandling av barn och ungdom med traumatiska upplevelser.

I *Barbro Lundequists* inledande kapitel beskrivs effekterna av traumatiska upple-velser på barn under tre år. Främst behand-las reaktioner på direkt trauma, riktat mot barnet självt, men även indirekt traumatisering, dvs relationsstörningar som uppkommer när svåra upplevelser gjort modern känslomässigt otillgänglig under barnets första år.

Kunskaperna om hur små barn påverkas av traumatiska upplevelser har utvecklats först under de senaste åren. De har stor ak-tualitet då krigshandlingar i vår tid främst drabbar civilbefolkning. Författaren jämför flyktingbarnens reaktioner med reaktioner hon sett hos deras jämnåriga som utsatts för överväldigande, smärtsamma eller hotande upplevelser inom somatisk vård. Ett trauma tycks hos små barn ge upphov till ett plågsamt minne av ett "upplevt ögonblick" där det intensiva obehaget kan väckas av alla sinnesintryck som barnet sammankopplar med traumat. Faktorer som påverkar ut-vecklingen av en posttraumatisk reaktion

hos små barn beskrivs. De vanligaste symtomen är en initial, ofta dramatisk re-aktion i direkt anslutning till traumat samt, längre fram förlust av den grundläggande tilliten till föräldrarna, förhöjd vaksamhet och spänning eller hyperaktivitet, mat- och sömnstörningar etc. En tidig identifikation och behandling är nödvändig för att und-vika bestående skador. Om hjälpen sätts in tidigt, finns goda möjligheter till återhämt-ning. Den viktigaste förutsättningen för be-handling av posttraumatisk stress under de första levnadsåren är att barn och föräldrar befinner sig i en trygg omgivning där "fa-ran är över". Det är genom föräldrarna som hjälpen till barnen måste komma.

Lasse Lööf beskriver, med exempel från lekterapi, hur krigstrauma påverkar barns utveckling. Kriget blir en destruktiv, splittrande kraft som översvämmar barnets inre, bryter ned livets kontinuitet och men-ingsfullhet. Krigsupplevelserna skadar barnets grundläggande tillit till föräldrarnas förmåga att ge beskydd och upphäver det normala livets gränser för vad som är tillå-tet respektive förbjudet. Det blir svårt för barn att skilja mellan fantasi och verklig-het. Förmågan att leka går förlorad. Först när barnet får hjälp att skapa distans till kri-get som något yttre och främmande blir det möjligt att med hjälp av lek och symbolise-ring återuppta den utveckling som kriget avbrutit och åter få vara barn.

Christina Penaloza kapitel om ungdo-mar utan vårdnadshavare som kommer från kriget, är skakande läsning. Hon berättar om ungdomar vars utsatthet är ofattbar. Det ly-hörda, uthålliga och empatiska förhållnings-sätt som krävs för att, som terapeut, i nå-gon mån reparera en djupt skadad grund-tillit sätts på hårda prov i arbetet med dessa ungdomar. De terapier som beskrivs är hoppingivande exempel på att det är möj-ligt att överbrygga stora kommunikations-hinder och nå fram till ungdomar på grän-sen till sammanbrott med ett "psykiskt för-sta förband". Att utveckla behandlingssalter-nativ för den stora, huvudsakligen osedda gruppen ensamma flyktingungdomar i vårt land är en mycket angelägen uppgift.

Både *Christina Penaloza* och *Gerd Ringsby* använder bilder som kommunika-tionsmedel. *Gerd Ringsby* berättar om en bildterapi med tre syskon 9, 10 och 11 år gamla. Syskonen hjälper varandra att min-nas och ger varandra en trygghet som gör det lättare att våga närma sig de traumatiska minnena under behandlingstimmarna. Den

terapeutiska processen kan följas i ett rikt och levande bildmaterial. Efter de 14 ses-sioner som redovisas har syskonens symtom avklingat, de har blivit mindre beroende av varandra och mer utåtriktade.

I ett avslutande teoretiskt kapitel ger *Teresa Palm Berglund* en översikt över lit-teratur kring ämnet socialt våld, trauma, psykoterapi. Hon skriver om krigstrauma hos barn och ungdomar utifrån individ-familje- och samhällsperspektiv. Hon ger många synpunkter på hur traumatiska erfarenheter förändrar familjen. Föräldrars för-måga att hårbärgera och sätta ord på barns svåra känslor är avgörande för hur barn rea-gerar på traumatiska upplevelser. Familjen påverkas även i ett flergenerations-perspektiv. Obearbetade traumata har en tendens att föras vidare till nästa generation.

Eftersom traumatiska upplevelser skadar självbilden och förmågan att känna tillit, betonas att ett empatiskt förhållningssätt, kontinuitet, tid och fasta ramar är viktiga faktorer i behandlingen. Det är också nödvändigt för återhämtningen att den traumatiserades erfarenheter bekräftas av omgivningen. Att inte bli trodd eller att inte möta någon reaktion alls innebär ett nytt trauma.

Föräldrafunktionens avgörande betydelse för barns återhämtning från krigstrauma be-tonas i boken. Man skulle önska att denna insikt i större utsträckning präglade flykting-mottagandet och den psykiatriska vårdens organisation. Behandlingen av tortyr- och krigsskadade sker ännu till stor del utanför den etablerade psykiatriens område. I ett land så förskonat från krig som Sverige tar det lång tid innan en bredare del av befolkningen kommer till insikt om verkligheten att ett stort antal krigsskadade människor lever i landet. En bidragande orsak, som i synner-het gäller barnen, är att de psykiska ska-dorna inte alltid syns utanpå. Mycket av den kunskap, som behövs för en tidig identifi-ering och behandling av barn med krigs-skador finns redan, men behöver utvecklas och spridas. Boken är ett viktigt bidrag till denna kunskapsspridning, som, för att få erforderlig genomslagskraft, bör utsträckas till ansvariga inom flyktingmottagande och sjukvård.

En gemensam sammanfattning av förfat-tarnas erfarenheter inom de olika områdena - och eventuellt divergerande uppfattningar - skulle ha ökat bokens värde ytterligare. Förhoppningsvis kommer en sådan i ett an-nat sammanhang.

Monica Thakur
Socialmedicinsk tidskrift nr 1 1996

Tidskriften Intra

Intra

Utvecklingsstörda i kultur och samhälle

Den store förkämpan för att barn med svåra funktionshinder skall få en tillvaro som alla andra ute i samhället förre byråchefen och medicinalrådet Karl Grunewald utgör tillsammans med Hans Hallerfors och Roger Blomqvist redaktionen för Intra. Utvecklingsstörda i kultur och samhälle, som sedan 1991 ges ut av Stiftelsen Utvecklingsstörda i Fokus. I första numret pekade man på senare års stora förändringar i levnadsförhållanden för människor med utvecklingsstörning: allt fler flyttar ut i eget boende, vårdhemmen avvecklas, dagcenterverksamheten utvecklas, integrering av särskolan fortgår, kommunerna övertar allt mer av huvudmannaskapsansvaret från landstingen och människor med utvecklingsstörning får mer att säga till om. I detta dynamiska skede vill Intra diskutera och informera om dåtid, nutid och framtid för de s k omsorgerna.

Intra är nu inne på sitt sjätte år med fyra nummer per år och är en angelägen tidskrift för alla med intresse för handikappfrågor av flera skäl. Med den nya handikappreformen, där kronjuvelen är lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, kan många anhöriga till barn med utvecklingsstörning eller personal som arbetar med dem känna oro för att dessa grupper nu åter kommer att bli bortglömda i mängden av alla andra funktionshindrade. När vårdhemmen töms, sörjda av inga, är det emellertid en historisk epok som går i graven och som bör dokumenteras från många olika infallsvinklar. Intra har ägnat ett specialnummer om omsorgernas historia: Huset vi byggde (nr 3 1994). Det handlar bl a om pionjärerna i arbetet att förbättra levnadsförhållandena för dessa utsatta grupper, principerna och drivkrafterna i utvecklingen liksom de olika lagar, som gällt just människor med utvecklingsstörning. Med 1985 års Omsorgslag fick de lagfästa rättigheter till daglig verksamhet, boende i gruppbostad och andra s k särskilda omsorger. Den lagen utvidgades och kompletterades 1993 till att gälla även andra människor med omfattande funktionshinder., den ovan nämnda LSS, där en viktig ny tillkommen rättighet är den till personlig assistans. Ett annat specialnummer presenterar FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionshinder

Socialmedicinsk tidskrift nr 1 1996

full delaktighet och jämlikhet, antagna i december 1993 (nr 2 1995).

Prenumeration telefon och fax 08-971104. Fyra nummer, 186 kr, pg 636 55 62-5, bg 5308-1485.

Barbro Lewin

Intressant exposé över rättspsykiatrins utveckling under 1900-talet

MATS BÖRJESSON

Sanningen om brottslingen

Carlssons 1994

Titeln på Börjessons bok väcker förväntningar, inte minst hos den som ägnat en stor del av sitt liv åt att döma i brottmål och som ständigt ställts inför frågan: vad är det för människor som ställs inför domaren och varför hamnar de där? Nu har det inte varit Börjessons ambition att ge något fullständigt svar. Redan undertiteln avslöjar att boken avgränsas till brottslingar som faller under rättspsykiatrins domäner.

Börjesson har samlat och närmare penetrerat 720 rättspsykiatriska undersökningar som utförts under 1900-talet. Det finns här en rikhaltig dokumentation över mänskliga levnadsöden som speglar vårdssamhällets ansträngningar att försöka bestämma, om det funnits psykiska defekter hos de undersökta som motiverat särbehandling. Materialet är intressant. Det står klart att de rättspsykiatriska bedömningarna under en så lång epok haft olika utgångspunkter och att frågan vem det är som är i behov av rättspsykiatrisk vård inte fått något entydigt svar.

Man kan fråga sig vad det är som gör att domstolen i vissa fall fattar beslut om en rättspsykiatrisk undersökning. Ej sällan ger uppgifterna i personundersökningen anvisning om att en sådan är påkallad. I de flesta fall brukar domstolen börja med att förordna om s k 20 undersökning och utfallet av denna blir sen avgörande för om en stor undersökning skall ske. Börjesson påpekar att det i varje fall i äldre tider förekom att domstolens egna iakttagelser av den tilltalade i rättsalen motiverade en sinnesundersökning. Ett underligt uppträdande i rättsalen, kroppstryckningar (ticks) eller dimmiga fö-

reställningar om gärningen kunde t ex tyda på avvikelser på det psykiska planet. Att det här gavs utrymme för simuleringar är klart. Lika klart är att domstolarna i många fall gjorde missbedömningar.

Av grundläggande betydelse för rättspsykiatrin har alltid varit att skapa en ordning som innebär att de observationer och tester som görs av exploranderna blir tillräckligt säkra för att bestämma vilka som skall ha medicinsk vård i stället för straff. Börjesson visar hur läkarnas bedömning till en början i hög grad var inriktad på att avslöja simulanter eller "parasiter". Detta var ett av skälen till att läkarna under 1800-talet knöts an till rättsväsendet. Att dömas till vård i stället för straff har alltid räknats som en social förmån och för rättspsykiatrins anseende har det varit nödvändigt att kunna redovisa tillförlitliga undersökningsresultat.

En intressant del av boken ägnas just frågan hur läkarna på olika sätt försökt avskilja dem som ansågs behöva psykiatrisk vård från dem som hörde hemma i fängelserna. Genom observationer och intervjuer i förening med medicinska kroppsuppsökningar sökte man få en sann bild av brottslingen vilket var en förutsättning för att kunna bedöma hans vårdbehov. De frågor som exploranden fick besvara präglades ofta av moraliska tankar. Det förekom att exploranden utsattes för etiska prov, t ex genom att rangordna olika brott efter moralisk svårighetsgrad. Det talades förr om att exploranden skulle visa ånger, en nutida motsvarighet till sjukdomsinsikt. Till de moraliska kvalifikationerna hörde också att man hade en "måttlig" inställning till livet. Ett omåttligt drickande eller påfallande sexuell lusta torde ha varit illavarslande tecken liksom svårigheter med att sköta ekonomin. Till de alarmerande signalerna kunde också höra att exploranden förklarade sig inte vara nöjd med sin lott eller att han var otacksam mot omgivningen och inte accepterade vad vårdarbetarna gjorde för honom. Det fanns också uppfattningen att den som ifrågasatte undersökningsresultaten var sjuk.

En skillnad mellan dem som "saknade förstånd" och dem som "saknade moral" blev viktigt för rättspsykiatrin när psykopati-begreppet anammades på 1920-talet. Börjesson skildrar utvecklingen som ledde till att man vid lagändringen 1945 vidgade klientelet av sinnessjuka till att också avse dem som begått gärningen under "annan själslig abnormitet av så djupgående natur

att den måste anses jämställd med sinnessjukdom". Att striden om jämställdhetsbegreppet under 1930-1940-talet var mer intensiv än vad Börjesson här antyder har han själv inte velat undanskymma.

Det finns och har väl alltid funnits en motsättning mellan juristens och medicinarens inställning till straff contra vård. För juristen har det varit brottet som bestämt rättsingripandets innehåll och omfattning medan läkaren fört fram vårdbehovet som det relevanta. Under förra delen av detta sekel spelade medicinaren en dominerande roll i rättsalen men situationen är enligt Börjesson i dag en annan. Han menar att rättspsykiatri gått kraftigång i fråga om legitimitet, något som framför allt märks genom förlusten av en gråzon mellan friskt och sjukt i lagtexten. Vad jämställdhetsbegreppets försvinnande innebär i praktiken anser han vara för tidigt att uttala sig om men han slår fast att det råder en hårdnande ton mot läkarens roll i rättsskipningen. Jag tror inte att han har rätt. Däremot har läkarens roll i rättsskipningen renodlats och alltså blivit en annan än den var när brottsbalkens påföljdssystem fördes i hamn.

Börjessons bok ger en intressant exposé över rättspsykiatriens utveckling under 1900-talet. Den kan också sättas in i ett större sammanhang där basen är de olika strömningarna inom kriminal- och straffrättspolitiken. När den moderna eller sociologiska straffrättsskolan fick fäste under början av vårt sekel drevs behandlingstanken mycket långt. Detta innebar naturligtvis också att behovet av rättspsykiatriska undersökningar ökade. I dag håller man på att överge denna tanke och framhåller i stället brottets straffvärde som grund för straffbestämningen. Denna kriminalpolitiska omsvängning medför att intresset för personutredningar minskar och då också de medicinska bedömningarna. Ett genomförande av det nyligen framlagda förslaget om ett reformerat straffsystem (SOU 1995:91) kommer ytterligare att befästa denna utveckling.

Erland Aspelin

Våra recensenter

Tore Nilstun är docent i medicinsk etik i Lund, *Monica Thakur* psykolog för nyanlända flyktingbarn i Uppsala kommun, *Barbro Lewin* med lic, doktorand vid socialmedicinska institutionen i Uppsala, *Erland Aspelin* hovrättslagman vid Hovrätten för Skåne och Blekinge.

Böcker till redaktionen

Per Folkesson, Lars-Olof Sahlström
Att arbeta med tablettberoende klienter inom socialtjänsten
RES-PROJEKTET 5.

Inge Johansson
Nya förutsättningar för förskolan
RES-PROJEKTET 6.

Arne Nilsson
En riktad hälsoundersökning bland 66-åringar inom Karlshamns primärvårdsområde 1987/88.
Meddelande från Blekinge FoU-enhet 1995:4.

Peter Westlund, Bengt Eriksson
Kvalitet i socialt arbete. Om Ifos arbete med barn och ungdom
Meddelande från Blekinge FoU-enhet 1995:3.

Peter Westlund, Monica Clow
Medicinskt färdigbehandlad
Meddelande från Blekinge FoU-enhet 1994:3 och 1994:9.

Peter Westlund, Marie Åstedt
Förtroendenämndsprojektet. Patienters upplevelse av vård
Blekinge FoU-enhet rapport 1994:10.

Ingvar Ovhead
Distriktsläkaren
Blekinge FoU-enhet rapport 1995:1.

Sonja Olin Lauritzen, Lisbeth Sachs (eds)
Health Care Encounters and Culture

Agneta Axelsson-Berggren, Joycelyn Ångesläve
Rehabilitering av grekiska och turkiska invandrare
Försäkringskassa Stockholms län 1995.

Rättelse

I SMT nr 10/95 recenserades på sidan 504 boken *Beroendelära* av Mats Berglund och Ulf Rydberg (red). Tyvärr uppgav vi då fel förlag. Den är utgiven på *Studentlitteratur* 1994.

Susanne Berglind
Flickan och förintelsen
Wahlström & Widstrand.

Eva Royen, Monica Stenberg
Utvärdering av en behandlingsmodell för kvinnor
Försäkringskassa Stockholms län 1995.

Etik - en fråga för försäkringskassan
Försäkringskassa Stockholms län 1995.

Förtidspensionering bland grekiska kvinnor bosatta i Grekland
Försäkringskassa Stockholms län 1994.

Sjukvård i kris och krig
Allmänna råd från socialstyrelsen 1995:1.

Ann Boklund
Olikheter som berikar?
Rapport i socialt arbete nr 71 - Akademisk avhandling. Socialhögskolan.

Katerina Janoucha
100 frågor och svar om sex & kärlek.
Wahlström & Widstrand 1995.

Om kulturkrockar i kvinnosjukvården
Svensk Medicin. Svenska Läkaresällskapet och Spr nr 45/1995.

Hur står det till med det sexuella
Svensk Medicin. Svenska Läkaresällskapet och Spr nr 43/1995.

Bodil Eriksson
Från omsorg till socialt förändringsarbete
Socialhögskolan, Akademiska avhandling.

Ulla-Britt Stenström-Jönsson
Mot självständigare liv
Rapport i socialt arbete nr 70/1995, Socialhögskolan, Akademisk avhandling.

Marcela Bravo
Förebyggande psykosociala arbetsmetoder riktade till invandrade barnfamiljer
Nov 1994. Socialtjänsten, Forsknings- och Utvecklingsbyrån, Stockholm.

Barbro Axell
Daghemmet på alla kvinnors hus
FoU-rapport 1995:3

Socialmedicinsk tidskrift nr 1 1996